

Oszterman Dorottya: Az egész életre kiterjedő tanulás a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei közművelődésben

A tanulás és a közösségi művelődés

Az orvostudomány fejlődésével, az életminőség javulásával egyre emelkedik az átlag életkor, így hazánkban is előregedő társadalomról beszélhetünk. A magasabb várható élettartam és az oktatási expanzió miatt egyre iskolázottabb generációk számára az időskor átértékelődik. A kutatásom egyik hipotézise az, hogy az idősebb korosztályba tartozók manapság egyre inkább igényt tartanak a kifejezetten számukra tervezett, aktív szellemi tevékenységet igénylő foglalkozásokra.

A második hipotézisem az, hogy amellet, hogy az idősebb generáció igényli ezeket a foglalkozásokat, szükségük is van rá, hiszen csak úgy tudnak alkalmazkodni a folyamatosan fejlődő társadalomhoz, csak úgy tudják elsajátítani a mindennapos élethez vagy esetleg a nyugdíjaskori munkavállaláshoz szükséges tudást, ha az időskorukat is az egész életre kiterjedő tanulás jellemzi.

Véleményem szerint mivel Borsod-Abaúj-Zemplén megyét kifejezetten érinti az előregedő települések problémája, így ebben a térségben még nagyobb jelentősége van annak, hogy az idősek számára biztosítva legyenek a szellemi tevékenységet igénylő alkalmak. Ezáltal a kutatásom harmadik hipotézise az, hogy a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei közművelődési intézmények különböző tanulási alkalmakkal járulnak hozzá a térségben lakó idősek egész életre kiterjedő tanulásához.

Tehát összességében arra szeretnék választ kapni, hogy az említett megyében teljesül-e és ha igen, milyen mértékben valósul meg a közművelődési alapszolgáltatások közül az egész életre kiterjedő tanulás feltételeinek biztosítása. A kutatásom időszerű, hiszen az utóbbi években Magyarországon egyre népszerűbb a szenior akadémia/szabadegyetem, a harmadik kor egyeteme, a népfőiskolák és az ehhez hasonló kezdeményezések.

Kérdőíves kutatás a megye közművelődési szakembereivel

A kulturális intézményrendszer lehetőséget teremt az egyének és a közösségek egész életére kiterjedő művelődésére. Az itt megvalósuló kulturális tanulás nem más, mint nem formális és informális tanulási tevékenység, amely a kulturális intézményrendszer és annak eszközrendszere által valósul meg. Vannak, akik a kulturális tanulásként a szabadidős tanulási lehetőségeket értik, közösségi tanulás alatt pedig a civil kezdeményezésre induló tanulási folyamatokat. Kuthy-Megyesi és Takács-Miklósi tanulmánya alapján a közművelődés tekintetében többen (pl. Mátyus 2006, Márkus 2015) kiemelik a közművelődés képzési, felnőttképzési funkcióját. A közművelődés szerves kapcsolatba hozhatja a helyi társadalommal az iskolarendszeren kívüli művelődési, képzési, szórakozási, tájékoztatási és közösségi tanulási lehetőségeket. (Kuthy-Megyesi – Takács-Miklósi 2018)

A közművelődési alapszolgáltatások között az egész életre kiterjedő tanulás lehetőségét külön szolgáltatásként is feltüntetik, valamint további alapszolgáltatásokkal is átfedésben áll a nem formális, informális, kulturális tanulás (pl. hagyományos közösségi kulturális értékek, amatőr alkotó- és előadó-művészeti tevékenységek). (20/2018. (VII. 9.) EMMI rendelet)

Kutatásom kifejezetten az időskorúak tanulási lehetőségeire koncentrált. Az aktív idősödés a fizikai és szellemi aktivitást egyaránt magában foglalja. Nem csupán az egyén számára hasznos, hanem a társadalom is profitálhat abból, ha az időskorba belépő állampolgárok minél tovább aktívak maradnak, hiszen ezen személyek biológiailag, szociálisan és érzelmileg is rugalmasabbak, gazdagabbak, tovább képesek ellátni magukat és irányítani az életüket, valamint az egészséges élettartamuk határa is kitolódik. (Boga 2016:23-24) A közművelődésben megvalósuló non-formális, informális tanulási alkalmak mindamellett, hogy örömet adnak az idős korosztály számára, az önbizalmukat is növeli. Ezen alkalmak során új képességeket, ismereteket sajátíthatnak el. A fentebb említett közösségi programok mindezekén felül az időskori elszigeteltség, izoláció megelőzéséhez is hozzájárulnak, egyaránt segítik a testi és a lelki egészség fenntartását. Mászlai úgy gondolja, hogy művelődési házakban (tehát a közművelődési intézményekben, közösségi színtereken) az időskorúaknak számos lehetősége van csatlakozni a művelődési és tanulási alkalmakhoz, legyen szó akár klubokról, szakkörökről vagy ismeretterjesztő előadásokról. (Mászlai 2015)

A kérdőíves lekérdezést megelőzően a közművelődéshez és a gerontagógiához kötődő forráskutatást végeztem, valamint a megyére vonatkozó demográfiai és kulturális statisztikai adatokat (KSH, KULTSTAT, TeIR stb.) elemeztem. Empirikus kutatásommal azt szerettem volna felmérni, hogy Borsod-Abaúj-Zemplén megye településein a közművelődési intézményekben és közösségi színterekben megvalósul-e az egész életre kiterjedő tanulás feltételeinek biztosítása, amennyiben igen, milyen mértékben és milyen módon, továbbá, hogy milyen időskori tanulási lehetőségek vannak a településeken. Ennek megfelelően a kérdőíves kutatást választottam, mivel ez a módszer alkalmas arra, hogy viszonylag gyorsan nyerjünk adatokat ilyen nagy számú populációtól. (Cserné Adermann-Ponyi 2018) A negyven kérdésből álló kérdőívem három főbb szakaszból tevődött össze:

- a kitöltővel és a településsel kapcsolatos,
- a település közművelődésére vonatkozó,
- valamint az időskori tanulásra vonatkozó, többségében zárt kérdések szerepeltek benne.

Jelen tanulmányban a kutatás egyes részeire beérkezett válaszokat fogom bemutatni. Mivel a kérdőívre elsősorban a településeken foglalkoztatott közművelődési asszisztensek tudtak volna érdemben válaszolni, így célirányos kiválasztást alkalmazva őket szerettem volna megszólítani a

kutatás ezen fázisában. (Cserné Adermann-Ponyi 2018:21)

Célom az volt, hogy a megyében található települések (358) feléről, azaz 179 településről érkezzen be kitöltött kérdőív. Végül 184 településre vonatkozóan töltötték ki a kérdőívet, így a megye településeinek 51,40 %-át sikerült lekérdeznem.

A Nemzeti Művelődési Intézetnek köszönhetően sikerült megvalósítani a kutatásomat, mert a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Igazgatóság a Közművelődési Foglalkoztatási és Képzési Program keretein belül közel 200 településen foglalkoztat közművelődési asszisztent, így rendelkezésemre állt egy adatbázis a lehetséges kitöltőkhöz. Szükséges tudni azt is, hogy kisebb lélekszámú települések esetében előfordulhat olyan is, hogy egy-egy asszisztens kettő vagy akár három településen is ellátja a közművelődési feladatokat, bár az asszisztensek többségéhez mindössze egy-egy település tartozik.

A kérdőívezés a Google Forms felületen keresztül zajlott, hiszen a jelenlegi pandémiás helyzetben nem volt célszerű a személyes lekérdezést választani, valamint a megye egész területét szerettem volna lefedni, ami rengeteg utazást jelentett volna. Így sokkal könnyebben kivitelezhető volt, egyszerűen válaszolhattak a kérdésekre az asszisztensek, akiknek nem okozott gondot a kérdőív online jellege, mivel a Közművelődési Foglalkoztatási és Képzési Program során már mindannyian találkoztak a Google Forms felületével.

A megyében 16 járás található és mindegyikből érkezett be kitöltött kérdőívem. Voltak olyan járások, ahonnan majdnem minden települést sikerült elérnem (pl. Putnoki és Mezőcsáti járás), azonban voltak nehezebben elérhető járások is (pl. Szikszói, Kazincbarcikai és Tokaji járás). Ez abból is adódhat, hogy a Közművelődési Foglalkoztatási és Képzési Program résztvevői nem feltétlenül ugyanolyan arányban képviselik az egyes járásokat.

A települések lakosságszámát illetően elmondható, hogy a lekérdezetteknek közel a fele (43,48 %) 500 főnél kisebb lélekszámú településen lát el közművelődési tevékenységet. Ezt követik 28,26 %-kal az 500-1.000 fő közötti települések, majd 23,91 %-kal az 1.001-5.000 fő lakost számláló községek, városok. A lekérdezett települések közül viszonylag kevesen rendelkeznek 5.0001 és afeletti lakosságszámmal. Így a kutatás megfelelően reprezentálja Borsod-Abaúj-Zemplén megye településeinek szerkezetét, hiszen az egész megyére jellemző, hogy inkább kisebb lélekszámú községekből áll és csak kevés nagy(obb) városa van.

Fontosnak tartottam megkérdezni, hogy a közművelődési asszisztensek mióta élnek / dolgoznak a településen, hiszen ez nagyban befolyásolja, hogy mennyire ismerik a települést és mennyire tudnak releváns válaszokat adni a kérdésekre. A kitöltők több mint fele (52,71 %) születése óta, vagy legalább 10 éve, további 16,84 %-uk pedig 1-10 éve él és/vagy dolgozik a lekérdezett településen, így vélhetően nagyobb rálátásuk van az ottani életre, a közművelődésre. Azonban közel egyharmaduk (30,43 %) kevesebb, mint egy éve került a kitöltés alapját adó településre. Ez valószínűleg abból adódik, hogy ők csak a Közművelődési Foglalkoztatási és Képzési Programnak köszönhetően kerültek az adott településre közművelődési asszisztens munkakörben. Jellemzően a foglalkoztatás helyszínéhez közel lakó személyekről van szó, tehát vélhetően a szomszédos települések valamelyikén élnek, valamint a program november óta tart és azóta sikerülhetett valamennyire feltérképezniük a helyi adottságokat, szokásokat.

Időskorúak non-formális tanulási szokásai

A kérdőív nem tért ki arra, hogy mely alapszolgáltatásokat látják el a közművelődési intézmények, közösségi szintek, hanem csak olyan tevékenységekre tért ki részletesebben, melyek egyértelműen az egész életre kiterjedő tanuláshoz köthetőek. Ezekbe az alábbiakat soroltam:

- iskolarendszeren kívüli tanfolyam, képzési alkalom,
- öntevékeny, önképző kör, klub, szakkör,
- népfőiskolai, szabadegyetemi program,
- ismeretterjesztő alkalom.

Célcsoportok tekintetében az iskolarendszeren kívüli tanfolyamok, képzési alkalmak többsége nem kifejezett korcsoport számára szól, a résztvevők összetétele vegyes. Kisebb arányban vannak családi, ifjúsági és gyermekek számára szóló programok, legkisebb arányban pedig a nyugdíjasok jelennek meg célcsoportként. Ez azért is érdekes, mivel a legtöbb település tanfolyamként a digitális kompetenciafejlesztést emelte ki, különösképp az idős korosztály számára szóló informatikai tudásmegosztást, azonban mégsem a nyugdíjasokat jelölték meg elsődleges célcsoportnak. Az ismeretterjesztő alkalmak esetében hasonló számokat láthatunk, a nyugdíjasok itt is kis arányban jelennek meg a közművelődési asszisztensek szerint, pedig vélhetően ők teszik ki az egészségtudatos előadások és egyéb ismeretterjesztő alkalmak közönségének nagy részét.

Az öntevékeny és önképző körök, klubok, szakkörök esetében már nagyobb a nyugdíjasok számára szóló események száma, mellettük még a vegyes, nem korcsoportokhoz köthető események jelennek meg, a gyermek, ifjúsági és családi programok pedig kisebb arányban valósulnak meg. A népfőiskolai, szabadegyetemi alkalmaknál a gyermek és a nyugdíjas korosztály kivételével a többit egyaránt megjelölték a válaszadók, így azon településeken, ahol van ilyen esemény, az főleg az ifjúsági korosztály, a családok vagy vegyes célcsoportok számára szólnak.

Külön kérdésként kellett válaszolniuk arra a kitöltőknek, hogy vannak-e kifejezetten az időskorúak számára szervezett tanulási alkalmak – a használt kategorizálás szerint –, amely hasonló válaszokat mutatott. A válaszadók több mint a fele egyértelműen úgy gondolja, hogy nincsenek kifejezetten a megnevezett célcsoport számára szervezett tanulási alkalmak a településeken. Ahol vannak, ott főleg a szakkörök, klubok (pl. nyugdíjas klub) és az ismeretterjesztő előadások résztvevői közé sorolják őket. Fontos kiemelni egyéb események közül az idősök világnapját / szépkorúak napját, melyet számos településen évről évre megszerveznek különböző formákban (pl. idősök estje, nyugdíjas találkozó stb.).

Véleményem szerint az, hogy ilyen kevesen jelölték meg kifejezetten a nyugdíjasokat a megnevezett tanulási alkalmak célcsoportjaként, abból ered, hogy bár (főleg az előregedő településeken) a résztvevők többsége ebből a korcsoportból kerül ki, nem ők lennének az elsődleges célcsoport. Vegyes korosztályú csoportokat szeretnének megszólítani, azonban szabadidő hiányában főként az időskorúakat tudják elérni, megmozgatni.

A megkérdezett közművelődési intézmények, közösségi szintek döntő többsége, amennyiben vannak a településen az időskorúak számára szóló események, aktívan részt vesznek a szervezésben és helyszínt is biztosítanak a programhoz. Vannak olyan települések is, ahol a közművelődési feladatellátó bár a szervezésben nem vesz részt, de helyszínt biztosít az időskorúak eseményeihez. Kisebb arányban vannak az olyan intézmények és szintek, amelyek csak a szervezésben, vagy még abban sem segítenek és helyszínt sem biztosítanak a nyugdíjasoknak.

A közművelődési intézményeken, közösségi szintereken kívül a legnagyobb arányban az önkormányzatok és az egyház támogatja az időskorúak számára szervezett programokat a megkérdezett településeken. Ezt követik a szociális intézmények (pl. időssek nappali ellátója, humán szolgálat), az általános és középiskolák, valamint a nonprofit szektor különböző szervezetei (pl. Ormosbányai Idősök Klubja, Ács István Gondozási Központ és Idősök Klubja). Kisebb arányban, de megjelennek támogatóként 1-2 településen a nyugdíjas / bentlakásos otthonok, a Digitális Jólét Program Pontok, valamint könyvtárak és muzeális intézmények (pl. Tollas Tibor Emlékház, Régiségek tárháza – tájház).

A településeken megvalósuló formális, non-formális és informális tanulási alkalmakon kívül nagy szerepet játszanak az időskorúak életében a nyugdíjas klubok is, melyek további tanulási lehetőségeket biztosítanak számukra. Épp ezért a kérdőív külön kitért ezekre a többségében non-formális klubokra is. A beérkezett válaszok alapján elmondható, hogy körülbelül a megkérdezett települések egyharmadán jött csak létre nyugdíjas klub. A 68 ide sorolható település közül 62 településen egy ilyen klub működik, további 5 településen pedig 2-5 klub is létrejött már. A megyeszékhelyen foglalkoztatott közművelődési asszisztens nem tudta a nyugdíjas klubok pontos számát, azonban a város méretéből adódóan itt vélhetően jóval több működik, mint a kisebb településeken.

A megkérdezett települések közül, ahol van nyugdíjas klub, ott többségük (72,06 %) valamilyen szinten köthető a helyi közművelődési intézményhez, közösségi szintérhez. Ez a leggyakrabban vélhetően helyszín biztosításában valósul meg, mivel a megkérdezettek közül 37 település nyugdíjas klubja(i) a közművelődési intézményben, közösségi szintén (is) tartja találkozóit, rendezvényeit és foglalkozásait. 21 településen az önkormányzat, 11 településen a szociális intézmény, további 1 településen pedig a református egyházközség is biztosít helyszínt az időskorúak számára. Mindössze 7 olyan település van, ahol a nyugdíjas klub saját tulajdonú ingatlanban tudja megtartani a foglalkozásait.

1. ábra: Tudatos tervezés a nyugdíjas klubokban

(Forrás: saját szerkesztés)

Azon településeken, ahol vannak nyugdíjas klubok, a közművelődési asszisztensek több mint fele pozitívan vélekedik arról, hogy mennyire tudatosan alakítják ki a foglalkozások, önképző programok tartalmát (lásd 1. ábra). Úgy gondolják, hogy ezt inkább tudatosság, vagy teljes mértékben tudatosság jellemzi. 10 nyugdíjas klubról gondolják azt, hogy tudatosak is meg nem is a klubfoglalkozások szervezői. 4-5 fő pedig úgy gondolja, hogy inkább spontán, valamint teljes mértékben spontán a településen működő nyugdíjas klubok tevékenységei.

A kérdőívet az öntevékeny, önképző körökre, klubokra, szakkörökre irányuló kérdések zárták. A 184 megkérdezett településből 95 nyilatkozta azt, hogy náluk nem működik olyan klub vagy szakkör, amelyben időskorúak (is) részt vesznek, további 12 kitöltő pedig nem tud ilyenek létezéséről.

2. ábra: Szakkörök típusai

(Forrás: saját szerkesztés)

Amely településeken vannak ilyen klubok, szakkörök, ott a legnépszerűbb az ének-zene jellegűek (pl. népdalkör, énekkar), ezt követik a kreatív, kézműves (pl. hímzés, csipkeverés), a hagyományőrző szakkörök, valamint a szabadidős klubok (lásd 2. ábra). Kisebb mértékben, de vannak gasztronómiai témájú szakkörök, sport, erőnlét és rekreáció köré szerveződő klubok, egészségvédelmi és mentálhigiénés körök, színjátszó körök, továbbá helytörténeti és honismereti klubok is. Egy-egy településre jellemző a természetgyógyászati és ezoterikus, valamint a személyiségfejlesztő jellegű foglalkozások, szakkörök szervezése is.

A fentebb említett szakkörök jellemzően nem időskorúak hozták létre és nem az időskorúak számára. Tehát a célcsoport a klubot, szakkört illetően nem a nyugdíjasok korosztálya lett volna, azonban valamilyen okból mégis őket sikerült elérniük a programmal. Több olyan esemény is van, melyet az időskorúak hoztak létre, elsősorban az időskorúak számára. Egy-két olyan példa is van a lekérdezett települések között, ahol a nem időskorúak az időskorúaknak, vagy az időskorúak a nem időskorúaknak szervezik az adott szakkört, klubot.

3. ábra: Időskorúak tanulási lehetőségei

(Forrás: saját szerkesztés)

Utolsó kérdésként arra lettem volna kíváncsi, hogy összességében mi jellemzi az időskorúak tanulási lehetőségeit az egyes településeken. A válaszadók közel egyharmadának azonban nem volt információja ezt illetően (lásd 3. ábra). 48 település közművelődési asszisztense gondolja úgy, hogy nincs igény ilyen alkalmakra az idősek részéről és lehetőségük sem lenne csatlakozni ilyenekhez. 41 közművelődési asszisztens gondolja ennek az ellentétét, tehát hogy van is igény és vannak lehetőségek is az időskori tanulási alkalmakra. 29 településen lenne lehetőség részt venni ilyen alkalmakon, azonban nincs rá igény, 12 településen pedig igény lenne, de lehetőség nincs. Volt olyan asszisztens, aki kiemelte, hogy valamilyen szintű igény lenne ugyan, de annyira eltérőek ezek, hogy nem tudják kielégíteni az elvárásokat. A nagyon előregedő településeken 80-90 éves az időskorú réteg és ez szintén nagy kihívást jelent a közművelődési szakemberek számára az ilyen programok szervezését illetően. Több településen pedig jelezték, hogy bár eddig nem voltak időskori tanulási lehetőségek, de folyamatban van a kialakításuk. Mindezek ellenére célszerű lenne szorgalmazni a közművelődési asszisztensek körében, hogy végezzenek a településükön közösségi felméréseket, hogy átfogóbb képet kapjanak a településen élők jelenlegi igényeiről és annak megfelelően tudják alakítani a közművelődési intézmény, közösségi színtér tevékenységét.

Összegzés

Kutatásom első hipotéziséről, miszerint az idősebb korosztályba tartozók manapság egyre inkább igényt tartanak a kifejezetten számukra tervezett, aktív szellemi tevékenységet igénylő foglalkozásokra, nem vonható le egyértelmű következtetés. Az elemzett irodalom alapján ez az igény valóban jelen van és az időskorúak egyre nagyobb rétegét jellemzi. Azonban a kutatás során

a megkérdezettek többségének nem volt információja erről, vagy nemlegesen válaszolt, miszerint az időseknek nincs igénye, ezáltal nincsenek is hasonló programok a településeiken. A beérkezett válaszok alapján elmondható, hogy a közművelődési asszisztenseknek nincs, vagy csak nem átfogó, hiányos képük van a településeiket élő idők igényeiről. Véleményem szerint célszerű lenne hasonló felépítéssel reprezentatív kérdőíves kutatást végezni a településeken élő időskorúak körében is, azonban ez a jelenlegi járványügyi helyzetben nehezen lenne kivitelezhető. Viszont csak így lehetne megnézni, hogy a közművelődési asszisztensek és az időskorúak álláspontja mennyire van összhangban egymással.

A második hipotézisem részben beigazolódott, tehát amellet, hogy az idősebb generáció igényli ezeket a foglalkozásokat, szükségük is van rá, hiszen csak így tudnak alkalmazkodni a folyamatosan fejlődő társadalomhoz szükséges tudást, ha az időskorukat is az egész életre kiterjedő tanulás jellemzi. A kérdőív alapján látható volt, hogy a formális, non-formális tanulási alkalmak Borsod-Abaúj-Zemplén megye közművelődési intézményeiben és közösségi színtereiben döntő többségében a munka világára és a fejlődő társadalomhoz szükséges kompetenciákra koncentrálnak. Az szakirodalom alapján is szükséges az időskorúaknak az egész életre kiterjedő tanulás ilyen szempontból is, habár látható, hogy a közművelődésben nem kifejezetten az időskorúak számára szervezik ezeket az alkalmakat. Még a digitális kompetenciafejlesztési foglalkozások célcsoportjában sem jelennek meg egyértelműen az időskorúak. A közművelődési szakemberek nem őket próbálják megcélózni a programokkal, azonban sokszor mégis csak ezt a korosztályt tudják elérni (pl. szabadidőből adódóan). Ami pedig célzottan az idők számára szól, az inkább a non-formális, informális kategóriába sorolható, hiszen ahogy láthattuk, például (hivatalosabb jellegű) népfőiskolai, szabadegyetemi programokat sem szoktak szervezni a legtöbb településen.

A harmadik hipotézisemre ez ugyanúgy igaz. Bár az bebizonyosodott, hogy a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei közművelődési intézmények, közösségi színterek egy része különböző tanulási alkalmakkal járul hozzá a térségben lakó idők egész életre kiterjedő tanulásához, ugyanakkor itt is megfigyelhető, hogy nem foglalkoznak kifejezetten az említett korosztállyal.

Összességében tehát úgy vélem, hogy mivel Borsod-Abaúj-Zemplén megyében ilyen nagy számban találhatóak előregedő települések, szükséges lenne felmérni az időskorúak igényeit és ahhoz is igazítani a közművelődési tevékenységet. Mivel sok esetben az időskorúak számítanak a legkönnyebben megszólítható célcsoportnak, így az általuk látogatott programokat célszerű az ő igényeik alapján módosítani. Ehhez azonban elengedhetetlen a közművelődési szakemberek (és a településen élő idők) nyitottsága, valamint az asszisztensek megfelelő szakmai tudása. Utóbbin nagyban segíthet a Nemzeti Művelődési Intézet Közművelődési Foglalkoztatási és Képzési Programja, hiszen a képzések és műhelyfoglalkozások során a közművelődési asszisztensek elsajátíthatják a közösségi felmérések alapjait, valamint további jó gyakorlatokat a közművelődésből.

Véleményem szerint a kutatásomat érdemes lenne akár egy év múlva megismételni a korábbi kitöltők körében, vagy újabb szakaszok során újabb célcsoportokat (pl. időskorú lakosság, nyugdíjas klubok, időkkel foglalkozó szervezetek stb.) bevonni, hiszen így kaphatnánk teljesen átfogó képet a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei közművelődés és az időskori tanulás kapcsolatáról.

Felhasznált irodalom:

- 20/2018. (VII. 9.) EMMI rendelet a közművelődési alapszolgáltatások, valamint a közművelődési intézmények és a közösségi színterek követelményeiről. In: <https://njt.hu/jogszabaly/2018-20-20-5H>, letöltés ideje: 2021.02.03. 17:21 h.
- Boga Bálint (2016): Tanulás időskorban: a sikeres idősödés szellemi tengelye. In: Művelődés – Népfőiskola - Társadalom, 2016. év 4. szám, 22-24.p.
- Cserné Adermann Gizella – Ponyi László (2018): Kultúrakutatás módszertani alapjai. In: Juhász Erika – Márkus Edina (szerk.): Tudástár a közösségi művelődésben. Budapest, NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft.
- Kuthy-Megyesi Judit – Takács-Miklósi Márta (2018): Az egész életre kiterjesztett, élethosszig tartó tanulás a közművelődés tükrében. In: Kulturális Szemle, V. évf., 2018. évi 1. szám, 87-95.p.
- Márkus Edina (2015): Közművelődés és felnőttképzés a statisztikák tükrében. In: Kulturális Szemle, I. évf., 2015. évi 1. szám, 55-69.p.
- Mászlai Olga (2015): Az idősök non-formális és informális tanulásának főbb színterei, lehetőségei. In: Kulturális Szemle, II. évf., 2015. évi 1. szám, 122-129.p.
- Mátyus Aliz (2006): Dr. Gelencsér Katalin a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Közművelődési Főosztályának képzési referense a képzésről. In: Szín, 11. évf. 3. szám, 1-5.p.